

πολιτισμός

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (180)

Δήμος Τσαντίλης: in memoriam

Ένας ένας φεύγουν από το προσκήνιο, χωρίς όμως να ξεθωριάζουν στη μνήμη μας και στις φωτογραφίες. Τον δρόμο άνοιξε ο Ιδομενέας, που είχε «ρίζει το πορόκλαδο». Ήταν βέβαια ο Ιδομενέας Σταυρουλάκης, που, μαζί με τον μυθολογικό βασιλιά της Κρήτης, είχε το πρόνομο να είναι γνωστός με το βαπτιστικό του και μόνο όνομα. Το 2005 ήταν που έφυγε, αυτός που τον έτρεμαν οι αρχές της Κρήτης, οι οποίες έγραφαν το περιβάλλον στα παλαιότερα των υποδημάτων τους. Και που τον εκτιμούσαν, τον εμπιστευόνταν και του έδιναν πληροφορίες οι απλοί άνθρωποι μέχρι και στο τελευταίο χωριό. Μετά πήρε σειρά ο Γιώργης ο Σκούφογλου. Έγραφα γι' αυτόν τον Φλεβάρη του 2019 τα παρακάτω, με τον τίτλο «Πολύ κρύο εφέτος...».

«Έκανε πολύ κρύο εκείνη τη Γενναριάτικη μέρα στην Πατσό. Βρεθήκαμε για μια ακόμα φορά όλοι, να κόψουμε εκεί, στο αμόλυτο τότε περιβάλλον του φαραγγιού, την πρωτοχρονιάτικη πίτα του Συλλόγου μας, του Περιβαλλοντικού. Ήταν το 2003 (ή μήπως το 2004); Δεν έχει, νομίζω, και τότε σημασία... Βρεθήκαμε σχεδόν όλοι. Ανάμεσά μας κι ο Γιώργης ο Σκούφογλου με την Ασπασία του, ο Ιδομενέας Σταυρουλάκης, κι ο Δήμος ο Τσαντίλης με την Τερέζα του. Κι όμως, παρόλο το κρύο, που το υπομέναμε στωικά, προκειμένου να μην παγώσουμε οι ίδιοι αλλά μόνο ο χρόνος στην αναμνηστική φωτογραφία, χαμογελούσαμε: πιστεύαμε ότι κάτι περνούσε ακόμα από το χέρι μας να κάνουμε για τη φύση και τους συντοπίτες μας. Πολύ σύντομα ο Ιδομενέας, που είχε ήδη αρρωστήσει και τον τιμήσαμε την ημέρα εκείνη (μ' ένα βιβλίο!), πήρε άλλους δρόμους. Μετά ήρθε η σειρά του Γιώργου και του Δήμου, να προσβληθούν από τις αρρώστιες του σύγχρονου πολιτισμού. Ο Δήμος αντέχει ακόμα, ο Γιώργης όμως, που μας χάρισε την ημέρα εκείνη ένα από τα πιο όμορφα του μεϊνιάματα, δεν τα κατάφερε...».

Ο Δήμος Τσαντίλης δεν αντέχει, δυστυχώς, ακόμα. Δεν έφυγε βέβαια αυτός με κρύο, έφυγε με καύσωνες και πυρκαγιές, στο φετινό αποκορύφωμα των συνεπειών της κλιματικής αλλαγής. Όταν κάποτε μας μιλούσε, μέλος και πρόεδρος του Περιβαλλοντικού Συλλόγου επί σειρά ετών, για την άνοδο της στάθμης της θάλασσας, για το στρώμα του όζοντος, για πλημμύρες, για πυρκαγιές και ερημοποίηση, ήμασταν ακόμα μουδιασμένοι, επιφυλακτικοί. Όμως τον εμπιστευόμασταν, ήταν ο μόνος ανάμεσά μας σπουδαγμένος στα θέματα του περιβάλλοντος, φυσικός και μέσα στο ελληνικό οικολογικό κίνημα από τη ξεκίνημά του. Πρωτοπόρος του, από τις κινητοποιήσεις για το πυρηνικό εργοστάσιο στην Κάρυστο και για τις εγκαταστάσεις αλουμίνιας στους Δελφούς. Και υπάλληλος στις Βρυξέλες, όπου όμως δεν άντεξε για πολύ. Ήταν ο μόνος που μπορούσε να μας τα εξηγήσει το φαινόμενο του θερμοκηπίου, τη βιοποικιλότητα και τόσα άλλα σε βάθος, χρησιμοποιώντας απλά παραδείγματα και πολλές παρομοιώσεις. Κι ήταν ο μόνος που μπορούσε να κάνει αναφορές στην Ευρωπαϊκή Ένωση για το φράγμα των Ποταμών και για τους δρόμους που έξοικιζαν χωρίς άδεια το τοπίο της νότιας Κρήτης και των βουνών, που τόσο αγαπούσε.

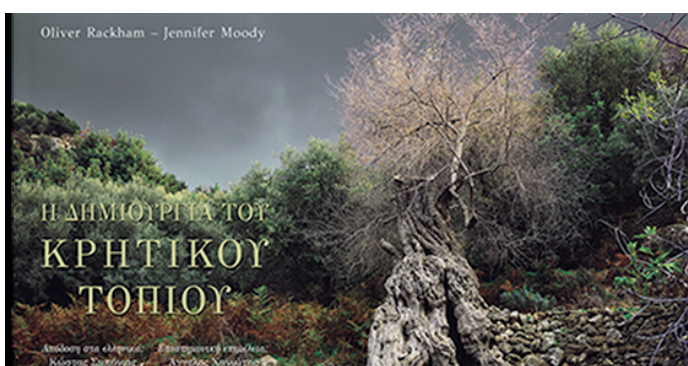

και νέο, και στις κινητοποιήσεις για το ηλεκτρικό εργοστάσιο στους Πέρα Γαλήνους. «Οι ιερές μπουλντόζες της Κρήτης», επιγράφεται ένα από τα πολλά και καλά άρθρα του στο «Οικοθερμόμετρο» της «Κρητικής Επιθεώρησης», που θα άξιζε να μαζεθούν και να εκδοθούν σε τόμο. Στο βιβλίο του «Κρήτη. Μια ήπειρος σ' ένα νησί», που αποτελεί την επιτομή των μέχρι στιγμής πορισμάτων των επιστημών για τη φύση του νησιού μας, εξηγεί το χάραγμα του από φαράγγια με το παράδειγμα ενός φρεσκοψημένου τραγανιστού καρβελιού, που δεχεται την πίεση των χεριών να το λυγίσουν! Τόσο απλά, τόσο παραστατικά εξηγεί ένα από τα πιο δύσκολα γεωλογικά θέματα.

Αν ψάξουμε το έργο που πρόσφερε στην Κρήτη, που ήταν πολυποικίλο, όπως και το πανελλήνιο -ακόμα περισσότερο-, θα απολαύσουμε τον γραπτό του λόγο, όπως και τον προφορικό του στις συνεδριάσεις στο Κέντρο Νέων, παλιό

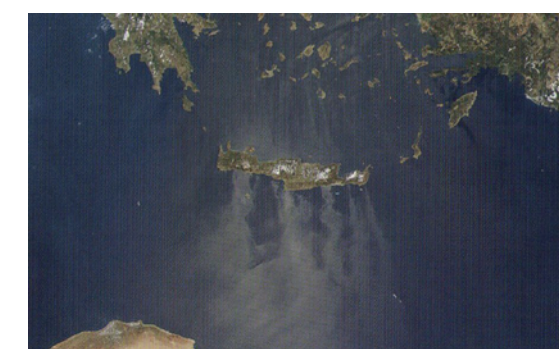
Ο Δήμος Τσαντίλης, που τον είδαμε στην φωτογραφία με το χαμόγελο της πλήρους ικανοποίησης στο πρόσωπο, γονατισμένο, αριστερά από τον Ιδομενέα, έφυγε κι αυτός, αφήνοντάς μας παρακαταθήκη το ανυπέρβλητο βιβλίο του για την Κρήτη, τα άρθρα του στον τοπικό τύπο, στο «Οικολογία και περιβάλλον», στη «Νέα Οικολογία», στον «Δαίμονα της Οικολογίας» της εφημερίδας «Αυγή», μαζί μ' ένα σωρό βιβλία, όλα οικολογικού περιεχομένου. Μεταξύ αυτών, η «Δίκη του Αχελώου», που επιμελήθηκε από κοινού με άλλους κορυφαίους επιστήμονες του περιβάλλοντος, τον ανάγει σε προσωπικότητα πανελληνίου βεληνκευός. Κι ακόμα το «Περιβάλλον και απασχόληση». Προς μια οικολογική φορολογική μεταρρύθμιση» το 1997, ενώ το 1999 είχε συμμετάσχει στον τόμο «Η φύση στην οικολογία», το 2002 σ' εκείνον με τον τίτλο «Περιβάλλον και αειφορία», που περιείχε τις εισηγήσεις του στα θερινά οικολογικά πανεπιστήμια της Χάλκης, της Καλαμάτας, της Πάτρας, της Κεφαλονιάς, της Σκύρου και της Λήμνου, και το 2003 στον τόμο «Οι δρόμοι της αειφορίας».

Για το βιβλίο του «Κρήτη. Μια ήπειρος σ' ένα νησί» είχα γράψει τότε στα «Ρεθιμνιώτικα Νέα»: «Τον Δήμο Τσαντίλη τον ξέραμε ως επί σειρά ετών πρόεδρο του Περιβαλλοντικού Συλλόγου Ρεθύμνου. Τον ξέραμε ακόμα ως γνώστη των κρητικών

μελέτες και τα πορίσματά τους και το καταπληκτικό φωτογραφικό υλικό που είχε τραβήξει, παράγοντας ένα μοναδικό σε ζωντάνια και σαφήνεια αποτέλεσμα. Επιμένω στη ζωντάνια του αποτελέσματος, αφού αυτό θα το συνειδητοποιήσει ο αναγνώστης ήδη από τα προκαταρκτικά του βιβλίου... Τίποτα σχετικό με την κρητική φύση δεν αφήνει εκτός της μελέτης του. Ξεκινά με τη γέννησή της και συνεχίζει με το κλίμα της, με το νερό που διαπερνά σαν σφουγγάρι τα ασβεστολιθικά της πετρώματα, και με τα γιγαντιαία αλλά και τα νανοσχήματα θηλαστικά του παρελθόντος της. Συνεχίζει με τις μεσογειακές προσαρμογές, με τα ορεινά δάση και συνολικά με το γλωβικό πλούτο, ενώ στην πανίδα εστιάζει στα γαστροπόδα, στα κολεόπτερα, στα αρθρόποδα, στα ερπετά, στα αμφίβια και στα πουλιά. Δεν παραλείπει τις πρόσφατες αφίξεις ζώων, ενώ εξετάζει και τα οικοσυστήματα των νησιών γύρω από την Κρήτη, όπως και των σπηλαίων και των ενάλιων.

Σε κάθε περίπτωση πρόκειται για ένα βιβλίο από εκείνα που γράφονται ένα στα δέκα χρόνια στο είδος τους. Έχει όμως ένα εγγενές «πρόβλημα»: ενώ συγκροτείται από ένα άριστο κείμενο, εν τούτοις διαβάζεται κυρίως ως λευκώμα, εξαιτίας των δύο εκατοντάδων εξαιρετικών φωτογραφιών που το υποστηρίζουν. Το γεγονός ότι ο υπομνηματισμός των φωτογραφιών είναι αναλυτικός, συντείνει τελικά στην ανάγνωσή του ως λευκώματος. Αυτό όμως δεν είναι καταδικαστέο, στο βαθμό που οι επόμενες αναγνώσεις του βιβλίου, εφόσον πρόκειται, όπως είπαμε, για βιβλίο αναφοράς, θα προχωρήσουν πιθανότατα από την εικόνα στο κείμενο... Η συνέχεια επί του βιβλίου. Ως πρόγευση μια εξαιρετική φωτογραφία, που περιγράφει ενεργώς το πώς διαμορφώνουν το κλίμα της Κρήτης οι ορεινοί της όγκοι: τα αυγουσιότικα μετέτμια κατεβάζουν υγρασία από το Αιγαίο, που συμπυκνώνεται με τη μορφή νεφών στη βόρεια πλευρά των βουνών και γίνεται ορατή από το ύψος των δορυφόρων ως διαυγής νέφωση. Καλή ανάγνωση!».

Πρόταση διοργάνωσης εκδήλωσης μνήμης

Δυστυχώς δεν προλάβαμε να τον τιμήσουμε στο Ρέθυμνο, όπως του άξιζε. Μπορούμε όμως να το κάνουμε και τώρα, στα σαράντα ή αργότερα, φέροντάς τον στη μνήμη μας και ξαναδιαβάζοντας τα γραπτά του. Μπορούμε στο Παλαιοντολογικό Μουσείο ή αλλού ένα φθινοπωρινό βράδυ να οργανώσουμε μια σεμνή επιμνημόσυνη τελετή, με τον τρόπο που του αρμόζει και που θα του άρεσε, τον επιστημονικό-ακαδημαϊκό. Δεν πειράζει που δεν θα προλάβουμε να του απονείμουμε πλακέτα, όπως το είχε κάνει ο τότε κοσμήτορας της Σχολής των Θετικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Κρήτης. Για τον Δήμο οι τιμές αυτές ήταν από περιττές μέχρι ανούσιες. Γι' αυτόν αρκούσε η πράξη, καθοδηγημένη από την επιστημονική γνώση. Αν λοιπόν είχατε την τύχη να τον γνωρίσετε, αν συμφωνείτε και μπορείτε να βοηθήσετε, παρακαλώ επικοινωνήστε μαζί μου για τα περαιτέρω.

Αυτά έγγραφα κι είχα προτείνει τη παρουσίαση του βιβλίου και στο Ρέθυμνο, όπως είχε γίνει στο Ηράκλειο. Μάλιστα εκεί το βιβλίο είχε παρουσιαστεί όχι μόνο ως έκδοση αλλά και κατά τμήματα. Κι ακόμη το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας του είχε τιμήσει εγκαίρως, το 2017, όταν τα σημάδια της αρρώστιας είχαν γίνει έκδηλα, κι όμως, κατάφερε να ξεπερνά κάθε τόσο τις αγωνίες του με την κοινή λογική, που πάντα τον διέκρινε. Ήταν πολύ όμορφα και συγκινητικά τα όσα ακούσαμε τότε γι' αυτόν από τον Μωυσή Μυλωνά και τον Πέτρο Λυμπεράκη, αλλά και από τα «ιερά τέρατα της οικολογίας» Κίμωνα Χατζημήτρο και Ηλία Ευθυμιόπουλο. Τότε και μόνο συνειδητοποιήσαμε ότι είχαμε την τύχη να μένει στον τόπο μας, να κινείται ανάμεσά μας και να μας συναναστρέφεται ένας άνθρωπος πολύ σημαντικός, βαθιά διαβαμένος, πολιτικοποιημένος και διαρκώς προβληματισμένος.

Πορεύσο εν ειρήνη, Δήμο Τσαντίλη. Διέγραψες μια πλήρη πορεία και απέδωδες στην κοινωνία το μέγιστο που μπορούσες. Η Τερέζα, ο γιος σου, οι συναγωνιστές σου στον χώρο της οικολογίας και οι φίλοι σου, στο Ρέθυμνο και παντού, θα διαιτηρήσουν τις καλύτερες των αναμνήσεων, από έναν άνθρωπο θαυμαστικό, από έναν πραγματικό πολίτη του κόσμου. Θα σε θυμίσω για τον ψύχραμο, τεκμηριωμένο και παραστατικό σου λόγο, για την ευθυκρίσια του και για το αστείρευτο χιούμορ σου.

Και μια ανόμηση

Είχαμε οριστεί με τον Δήμο Τσαντίλη υπεύθυνοι από τον Περιβαλλοντικό Σύλλογο να ανατρέψουμε με επιχειρήματα στο Νομαρχιακό Συμβούλιο Ρεθύμνου τη μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων της επέκτασης του ΧΥΤΑ Αμαρίου. Ήταν μια μελέτη έωλη, όπως συμβαίνει συνήθως, και κάναμε μεταξύ μας πολλές συναντήσεις, πολύ διάβασμα και πολλές συζητήσεις, ώστε να μπορέσουμε να την καταρρίψουμε. Μόνο που δεν φανταζόμασταν τότε πόσο «το παιχνίδι ήταν σικέ»! Πρώτος είχε μιλήσει ο Δήμος, ο οποίος απέδειξε ότι το γεωλογικό τμήμα της ήταν άχρηστο, αντιγραμμένο καταλεπτώς από άλλη μελέτη, της Πελοποννήσου. Κι αυτό το απέδειξε μεταξύ άλλων, από μια λεπτομέρεια που είχε προσέξει: από την απρονοησία των συντακτών της να αλλάξουν τις γεωγραφικές συντεταγμένες της μελέτης που είχαν αντιγράψει!

Ανόμηση πικρή...

Αυτοί είχαν μείνει εμβρόντητοι. Όταν συνειδητοποιήσαν, κι αυτοί κι ο τότε δήμαρχος της περιοχής, ότι η μελέτη τους, για την οποία περίμεναν να πληρωθούν, είχε γίνει κουρελόχαρτο και κινδύνευε να μην ψηφιστεί, επιτέθηκαν σ' εκείνον που μόλις τον είχε διαδεχτεί στο βήμα, δηλαδή σ' εμένα. Μου επιτέθηκαν σωματικά, σπάζοντάς μου τα γυαλιά, επιχειρώντας να με βυλοκοπήσουν. Ευτυχώς βρέθηκαν στο ακροατήριο φίλοι που μας υπερασπίστηκαν, όχι όμως και ο πρόεδρος του Νομαρχιακού Συμβουλίου, που ζήτησε να συνεχιστεί η διαδικασία, αντί να καλέσει την αστυνομία να πετάξει από την αίθουσα τους μικρούς τραμπούκους του περιβάλλοντος. Τότε αναναχτισμένος είχα πει στο μικρόφωνο ότι «γνωρίζω τώρα πια πού εκκολάπτεται το αυγό του φιδιού». Ο Δήμος Τσαντίλης στη συνέχεια συνέταξε διαμαρτυρία, την οποία ο Σύλλογος διένευε στον Τύπο και στην οποία κατήγγελλε την επίθεση εναντίον μου, αλλά δεν ανέφερε καν ότι είχε κι εκείνος δεχτεί επίθεση, φραστική εκείνος αλλά πάντως επίθεση. Τόση και τέτοια ήταν η ταπεινοφροσύνη του!

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ιστορικός-ερευνητής-συγγραφέας strharis@yahoo.gr, 2831055031